

– EST. 1991 –

Batthyány Lajos

ALAPÍTVÁNY

Veszprémy László Bernát

*A gyűlölettől a rajongásig. Antiszemita reakciók a
cionizmusra Magyarországon, 1896-1944*

Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021

BLA_katedra

Tanulmányomban a holokauszt-kutatás és az eszmetörténet mezsgyéjén mozgó, eddig a hazai történetírásban kevésbé tárgyalt területet dolgozok fel, nevezetesen a cionizmusra mint zsidó nacionalizmusra adott antiszemita közéleti reakciókat Herzl Tivadar *Zsidó államának* 1896-os kiadásától az 1944-es deportálásokig. Mint látni fogjuk, az antiszemitizmus - melyet Robert S. Wistrich brit holokauszt-kutató tömören a zsidóság gyűlöletként definiált vonatkozó monográfiájában¹ – által adott reakciók az elutasítástól át az érdektelenségen keresztül a támogatásig terjedtek. Röviden szólnunk kell a tanulmány korlátairól is. Ebben a tanulmányban nem volt hely az antiszemitizmusra adott cionista reakcióknak, a cionista mozgalom nemzetközi és magyarországi mozgalmi történetének, illetve a cionista mozgalom megannyi szellemi irányzatának és politikai ágazatának bemutatására. Kimaradtak továbbá a cionista mozgalom korabeli államhatalommal való gazdasági és/vagy embermentési célú egyeztetései,² melyek bár áttételesen kapcsolódnak témánkhoz, de nem képezik részét a cionizmusról szóló antiszemita diskurzus elemzésének. Az alábbiakban nem rendelkezünk kellő térrel az antiszemitizmus különböző irányzatainak tartalmi és mértékbeli szétválasztására, nem óhajtjuk a különböző mértékben antiszemita, eltérő nézeteket valló szerzőket egybemosni.

Historiográfia

Zima András történész arra hívta fel olvasói figyelmét, hogy a cionizmus nemzetközi szakirodalmában több definíciója létezik a nemzeti mozgalomnak, melynek kereteiben egyesek a tradícióból következő mozgalomként kezelik a cionizmust, míg mások az európai nacionalista irányzatok szekuláris zsidó megfelelőjeként tekintenek rá.³ S míg a tradíciót képviselő vagy munkásmozgalmi cionisták nem voltak elhanyagolható tényezők Magyarországon,⁴ addig az antiszemitizmusra való reflektálás kevésbé képezte részét a vallásos vagy szocialista cionizmusnak, ez Joachim Doron izraeli történész lényegre törő tanulmánya szerint is a polgári cionizmusra volt jellemző.⁵ A kutatás ezért elsősorban a Magyarországon domináló polgári irányzat forrásait elemzi azon történészekre támaszkodva, akik a cionizmust, mint szekuláris nacionalista mozgalmat kezelik.⁶

A cionizmus antiszemitizmusra adott reakcióinak elemzését Francis Nicosia amerikai holokauszt-kutató szerint is ez idáig legnagyobb alapossággal Jehuda Reinharz izraeli történész végezte el: a történész szerint az antiszemitizmusra adott válaszai a cionizmust kiemelték az összes korábban ismert zsidó eszmeirány közül.⁷ Maga Nicosia kiváló monográfiát publikált a

¹ Robert S. Wistrich: *Antisemitism. The Longest Hatred*. New York, 1991. xvi–xvii.

² Ehhez lásd: *Novák Attila*: „A Chance Not Taken. Zionist-Hungarian Diplomatic Cooperation in the Second Half of the 1930s”. In: *Jewish Studies at the CEU, 1999–2001*. Eds. Andras, Kovacs – Eszter, Andor. Bp. 2002. 327–353.

³ *Zima András*: A történetiség új rendje a budapesti magyar nyelvű neológ és cionista sajtóban, 1882–1938. Doktori (PhD) értekezés. Országos Rabbiképző–Zsidó Egyetem. Bp. 2013. 30.

⁴ *Novák Attila*: Fordulat előtt: cionizmus az 1938 és 1940 közötti Magyarországon. Szombat 10. (1998) 2. sz. 24–26.

⁵ *Joachim Doron*: *Classic Zionism and Modern Anti-Semitism: Parallels and Influences (1883–1914)*. *Studies in Zionism*, 4. (1983) 2. sz. 169–204.

⁶ *Yosef Salmon*: *Zionism and Anti-Zionism in Traditional Judaism in Eastern Europe*. In: *Zionism and Religion*. Eds. Shmuel Almog – Jehuda Reinharz – Anita Shapira. Hanover, 1998. 25.; *Shlomo Avineri*: *The Making of Modern Zionism: Intellectual Origins of the Jewish State*. London, 1981, 4–6., 13.; *Ben Halpern – Jehuda Reinharz*: *Zionism and the Creation of a New Society*. New York, 1998), 9–10.

⁷ *Jehuda Reinharz*: *The Zionist Response to Antisemitism in Germany*. *Leo Baeck Institute Yearbook*, 30. (1985), 1. sz. 105–140., itt: 105–107.

németországi cionizmus Hitler alatti éveiről.⁸ Arthur Hertzberg amerikai történész szintúgy jelentős teret szentel a kérdés taglalásának grandiózus munkájában: a történész szerint a cionisták „racionális kereten belül tekintettek az antiszemitizmusra”, melyet a mozgalom „legmerészebb, legforradalmibb” nézeteként írt le.⁹ Egyes, a nemzetközi szcénával foglalkozó munkák még némi teret szentelnek a kérdésnek.¹⁰

A cionizmus ezen forradalmi hozzáállásáról az antiszemitizmushoz hazai téren azonban kevesebb olvasható. A fentiekhez hasonló megközelítést alkalmazott munkáiban Gyurgyák János és Komoróczy Géza. Haraszi György szerint a cionizmus bizonyos társadalmi tapasztalatokra adott reakcióként értékelte az antiszemitizmust, s hasonló gondolatok körvonalazódnak Ránki Vera, Fenyves Katalin vagy Ungváry Krisztián munkáiból.¹¹ Ennek ellenére a cionizmus antiszemitizmusra adott válaszait vagy a két politikai gondolat egymáshoz való hozzáállását eddig kevésbé elemezték. Kivételt képez Andrew Handler amerikai történész (csak angol nyelven elérhető!) monográfiája, illetve Patai Rafael egyes írásai, Kiss József egy tanulmánya és Gidó Attila erdélyi cionizmussal foglalkozó monográfiájának egyes részei.¹² Külön fájó ez a hiányosság, hiszen például a franciaországi antiszemitizmus cionizmussal kapcsolatos viszonyát Pierre Birnbaum francia történész, illetve a kérdés nemzetközi összehasonlító elemzését Derek Penslar amerikai történész már vizsgálta a *Journal of Israeli History* 2006-os tematikus számában.¹³

Tuvia Friling izraeli holokauszt-kutató azonban felhívta a figyelmet ezen kutatások fontosságára, kiemelve, hogy éppen a cionizmus antiszemitizmushoz való forradalmian új hozzáállása miatt könnyen félreértésekre, esetleg rosszindulatú értelmezésekre adhat okot.¹⁴ Ilyesfajta írások – sajnos még a holokauszt-történetírás terén is – már születtek mind a

⁸ Francis Nicosia: *Zionism and Anti-Semitism in Nazi Germany*. New York, 2008.

⁹ *The Zionist Idea. A Historical Analysis and Reader*. Ed. Arthur Hertzberg. New York, 1981. 28–29., 39., 49., 51.

¹⁰ Gideon Shimoni: *The Zionist Ideology*. Hanover, 1995.; David Vital: *The Origins of Zionism*. Oxford, 1980.; Derek Penslar: *Israel in History: The Jewish State in Comparative Perspective*. London, 2007.; *Jews & Race. Writings on Identity and Difference, 1880–1940*. Ed. Mitchell B. Hart. Waltham, 2011.; *Oz Almog: Hacabar: djukan*. Tel-Aviv, 1997.; Howard M. Sachar: *A History of Zionism*. New York, 1979.

¹¹ Haraszi György: *Odesszától Baselig, Béctől Jeruzsálemig, avagy a historiográfia diszkrét bája. Múlt és Jövő* 5. (1993), 4. sz. 101–106., itt: 102.; Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II*. Pozsony, 2012. 1056.; Gyurgyák János: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet*. Budapest, 2001. 315–316.; Ránki Vera: *Magyarok – zsidók – nacionalizmus*. Budapest, 1999. 114–115.; Fenyves Katalin: *Képzelt asszimiláció?* Budapest, 2010.; Ungváry Krisztián: *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon, 1919–1944*. Budapest–Pécs, 2012. 346.

¹² Andrew Handler: *An Early Blueprint for Zionism. Győző Istóczy's Political Anti-semitism*. New York, 1989.; Raphael Patai: *The Jews of Hungary: History, Culture, Psychology*. Detroit, 1996. 348–349, 487.; Kiss József: *Hogyan reagált a katolikus sajtó az első cionista kongresszusra? Múlt és Jövő* 9. 1997. 4. sz. 60–66.; Gidó Attila: *Úton. Erdélyi zsidó társadalom- és nemzetépítési kísérletek (1918–1940)*. Csíkszereda, 2009. 19.

¹³ Pierre Birnbaum: *The French Radical Right: From Anti-Semitic Zionism to Anti-Semitic Anti-Zionism*. *Journal of Israeli History* 25. (2006) 1. sz. 161–174.; Derek Penslar: *Anti-Semites on Zionism: From Indifference to Obsession*. *Journal of Israeli History*, 25. (2006), 1. sz. 13–31.

¹⁴ Tuvia Friling: *Introduction*. *Israel Studies*, 14. (2009) 1. sz. v-xvii., itt: ix-xi.

nemzetközi,¹⁵ mind a hazai zsidóság történetével kapcsolatban.¹⁶ Friling imént idézett szavait összefoglalva, ezek a munkák tömören az antiszemitizmus gerjesztésével és a holokauszthoz való asszisztálással vádolják a cionizmust, kiragadva a cionizmust esetleg támogató antiszemiták idézeteit, ideológiai rokonságot vélelmezve a két fél között. Arnold Paucker német történészt idézve „a történész elkeseredik, amikor az igazság effajta meggyalázását látja”.¹⁷ Külön érdemes utalni Nicosia azon esszéjére, mely a németországi cionizmus effajta szerepével kapcsolatos '80-as évekbeli nemzetközi vitákra reflektál.¹⁸ Hasonló munkák terén érdemes még utalni a már említett Friling, illetve Dina Porat és Shabtai Teveth izraeli történészek munkáira.¹⁹ Követve Nicosia németországi cionizmusról írt munkájának kereteit, itt is a különböző politikai és történeti korszakok határaihoz igazodva mutatjuk be a cionizmusra adott antiszemita reakciókat.²⁰ Akár Nicosia tisztázza könyvében, úgy itt is kijelentendő, hogy ez a tanulmány „nem támogatja az elképzelést”, miszerint „a cionizmus valahogy azonos lenne a nácizmussal”.²¹

A dualizmus évei

A politikai cionizmus kezdetét, minden proto-cionista törekvés ellenére, Herzl Tivadar budapesti születésű író és közszereplő nevéhez, illetve *A zsidó állam* című 1896-os könyvének kiadásához kötik. Könyvében kifejti nézeteit az asszimiláció lehetetlenségéről és egy zsidó államba való tömeges zsidó emigráció szükségességéről.²² Mint naplójában írta: „A kezdetektől fogva megértettem az »antiszemitizmus elleni harc« ürességét és értelmetlenségét.”²³ Tétélei, mint arra Nicosia rámutatott, nem sokban különböztek a korabeli antiszemita diskurzustól, mindössze indíttatásuk volt más (zsidóellenesség helyett a zsidó élet megóvásának célja).²⁴ Naplójában így írt erről: „Az antiszemitáknak igazuk van – ha ezt rájuk hagyjuk, akkor mi is boldogok leszünk. Be fog bizonyosodni, hogy igazuk van, mert igazuk is van”.²⁵

¹⁵ *Peter Novick: The Holocaust in American Life.* Boston, 2000.; *Sabtaj Bejt-Cvi: Hacijonut haposztugandit bemasber hasoa.* Tel-Aviv, 1977.; *Moshé Machover: Israelis and Palestinians: Conflict and Resolution.* New York, 2012.; *Tom Segev: Hamiljoni hasevii. Hajiszraelim vehasoa.* Jeruzsálem, 1991.; *Benny Morris: Righteous Victims: A History of the Zionist–Arab Conflict, 1881-1999.* New York, 1999.; *Moshe Menuhin: The Decadence of Judaism in Our Time.* New York, 1965.; *Lenni Brenner: Zionism in the Age of the Dictators.* London, 1983.

¹⁶ *Ben Hecht: Perfidy.* New York, 1961.; *Michael Dov Weissmandl: Min hamecar.* New York, 1960.; *Paul Bogador: Kasztner's Crime.* London, 2016.; *Csatári Dániel: A burzsoá nacionalizmus ikertestvérei az antiszemitizmus és a cionizmus.* *Pártélet*, 12. (1967), 9. sz. 66–77.; *Makai György: Izrael Állam és a cionizmus.* Bp. 1973.

¹⁷ *Arnold Paucker: Jewish Self-Defense Against Fascism.* In: *Germans against Nazism: nonconformity, opposition and resistance in the Third Reich: essays in honour of Peter Hoffman.* Eds. Francis Nicosia – Lawrence D. Stokes. New York, 2015. 74–75.

¹⁸ *Francis Nicosia: Victims as Perpetrators. German Zionism and Collaboration in Recent Historical Controversy.* In: *Remembering for the Future. The Impact of the Holocaust on the Contemporary World. Proceedings of the International Scholars Conference at Oxford University, 10–13 July 1988.* Oxford, 1988. 2134–2148.

¹⁹ *Dina Porat: The Blue and the Yellow Stars of David.* Cambridge, 1990. 213–219.; *Tuvia Friling: Arrows in the Dark: David Ben-Gurion, the Yishuv Leadership, and Rescue Attempts during the Holocaust I.* Madison, 2005. 78–83.; *Shabtai Teveth: Ben-Gurion and the Holocaust.* New York, 1996. 193–194.

²⁰ *Nicosia, F.: Zionism and Anti-Semitism i. m.*

²¹ *Nicosia, F.: Zionism and Anti-Semitism i. m. 3.*

²² *Herzl Tivadar: A zsidó-állam. A zsidó-kérdés modern megoldásának kísérlete.* Bp. 1919. 6–7.

²³ *Theodor Herzl: Theodor Herzls Tagebücher 1895–1904 I-III.* Berlin, 1922. 7.

²⁴ *Nicosia, F.: Zionism and Anti-Semitism i. m. 7.*

²⁵ *Herzl, T.: Tagebücher i. m. 92. A napló legismertebb angol fordítása még kiemeléssel is él: „because they are right.”* Lásd: *The Complete Diaries of Theodor Herzl I.* Ed. *Raphael Patai.* New York, 1960, 83.

Miközben a világ zsidósága elitjének egy jelentős része azon igyekezett, hogy az őket befogadó népek hű polgártársaikként ismerjék el őket, és mindent megtettek, hogy megcáfolják a vádat, miszerint minden asszimilációs álarc ellenére ők titkon egy közösen cselekvő koherens nemzetet alkotnak, Herzl kijelentette, hogy „nép vagyunk, egy nép”. Ezért előre kívánt reagálni a vádakra: „Komolyabb lenne az az ellenvetés, hogy az antiszemiták malmára hajtom a vizet azzal a megállapítással, hogy mi egy nép vagyunk, s hogy én a zsidók asszimilálódását – ahol az folyamatban van, megakasztom, ahol pedig már megtörtént, ott utólag – veszélyeztetem (...) Aki meg tud, meg akar, és akinek meg muszáj semmisülnie, az semmisüljön meg. Egész ágak elhalhatnak, lehullhatnak a zsidóság fájáról, a fa azonban él”.²⁶ Herzl itt a „megsemmisüléssel” kétségkívül az asszimilációra utalt.

A fenti gondolatok – nem lehet ezt eléggé hangsúlyozni – forradalmiak, újítóak, radikálisak voltak. A liberális konszenzushoz szokott főszóvivő zsidó orgánusok következképp ellenséges reakciókat szültek. A cionizmusra adott válasz az emancipált zsidók körében „előre látható volt”, írja Yakov Rabkin kanadai történész. „A német, francia, osztrák és angol rabbik – azokból az államokból, ahol a zsidók teljes polgárjogokat élvezhettek – lényegében egyöntetűen elítélték a cionizmust.”²⁷ Maga Herzl írta fel ekkor, hogy könyve megírásának okán a zsidók részéről „a legnagyobb gyűlölet fogad – de legalább az antiszemiták tisztességesen kezelnek engem”.²⁸

A liberális konszenzussal szembeni közös ellentmondásról, illetve a közösen kapott támadások egyfelé hajtó erejéről már az is sokat elmond, hogy Herzl naplója szerint az írásaiért felelő „könyvkiadó (...) testvérek valószínűleg mindketten antiszemiták. Őszinte udvariassággal kezeltek. Tetszett nekik a röpiratom”.²⁹ David Vital izraeli történész szerint Herzl könyvének kiadása nem kicsiny részben taktikus volt, ugyanis a szükséges nem zsidó támogatást akarta azzal megszerezni.³⁰ Albert Lindemann amerikai történész szerint pedig „az antiszemiták rámutathattak [a műre], mint annak bizonyítékára, hogy önekik végig igazuk volt”.³¹ Végül Nicosia úgy vélte, hogy „míg manapság ha egy nem zsidó kritizálja a cionizmust (...) könnyedén leantiszemitázzák, Herzl napjaiban az ezzel ellentétes, azaz a cionizmust támogató nem zsidó véleménye kaphatott hasonló reakciót”.³² Sajátos példája ennek, hogy pl. Baden örgrófja, noha titokban szimpatizált Herzl-lel, nyilvánosan ezt nem merte felvállalni: félt tőle, hogy ha hangosan támogatja a német zsidók Palesztinába költözését, kortársai antiszemitának tartják majd őt érte.³³

A reakciók, noha vitatható okokból, ám valóban lelkesek voltak. Édouard Drumont antiszemita francia lapja, a *La Libre Parole* például lelkesen köszöntötte a cionizmust, majd később az első cionista világgyűlést is.³⁴ Magyarországon is számos antiszemita publikáció támogatta a *Zsidó államot*: Herzl-t és korai cionista társát, Max Nordaut a „zsidóság legkiválóbb szellemeinek” nevezve úgy vélte az erősen antiszemita, Katholikus Néppárthoz közel álló *Alkotmány*, hogy a cionisták „őszintén kijelentik, hogy a zsidóság egy külön faj,” és ezért ők csak azt kívánják,

²⁶ Herzl T.: A zsidó-állam i. m. 9.

²⁷ Yakov M. Rabkin: A Threat From Within. A Century of Jewish Opposition to Zionism. New York, 2006. 9., 20.

²⁸ Vital, D.: The Origins of Zionism i. m. 267.

²⁹ Herzl, T.: Tagebücher i. m. 334–335.

³⁰ Vital, D.: The Origins of Zionism i. m. 267.

³¹ Albert S. Lindemann: Esau's Tears: Modern Anti-Semitism and the Rise of the Jews. New York, 2000. 330.

³² Nicosia, F.: Zionism and Anti-Semitism i. m. 7.

³³ Herzl, T.: Tagebücher i. m. 501.

³⁴ Desmond Stewart: Theodor Herzl. Garden City, 1974. 251.

„hogy a cionisták fáradozását fényes eredmény koronázza.” A *Magyar Állam* így örvendezett az első, Bázelen tartott Cionista Kongresszus felett, mely végleg Palesztinát nevezte ki a jövőbeni zsidó állam helyszínének: „Izráel hazamegy... ha ezt a jelszót mi adnók ki, a tekintetes ügyészség legazonnal gondoskodna számunkra hűvös helyről. Így azonban nem vagyunk bűnösök. Hiszen egy liberális államban lehetne-e azt ellenezni, amit... a zsidók akarnak? Isten látja lelkünket, hogy a bázeli kongresszus határozatait igen szívesen elfogadjuk. Nemhogy kifogásunk lenne ellene, sőt örömmel üdvözöljük, mert hiszen az antiszemitizmus immár, mint a zsidóság politikai felszabadításának eszköze tekintendő és törvény büntesse azokat, kik Izráel népének nemes aspirációi elé gátat vetni merének! Igen, uraim, vissza Palesztinába!” A lap egy másik cikke hozzátette, hogy „kiderült, hogy önök vissza akarnak menni Palesztinába, mert nem magyarok, hanem zsidók, nem vallás, hanem nemzet”.³⁵

Minden magyar antiszemita közül Istóczy korábban említett másik segítőtje, a pozsonyi Simonyi Iván méltatta talán a legkorábban Herzlt. Simonyi országgyűlési képviselő volt az Antiszemita Párt színeiben, részt vett programjának kidolgozásában annak társ-alelnökeként. Korábban – 1882 telén – a parlamentben kifejezte kívánságát, ahogy pártjának más képviselői is, hogy bár „beteljesedne a már többször felmerült terv és a zsidók állítólagos kívánsága, vagyis ha a zsidók önálló államot képeznének Palesztinában”.³⁶ Simonyi lapja, a *Westungarischer Grenzboten* hízelgő könyvismertetőt írt a *Zsidó államról*.³⁷ Herzl ennyit jegyzet fel naplójában erről: „A *Westungarischer Grenzboten*ban egy antiszemita képviselő, Simonyi közölt vezércikket a könyvről. Lovagiasan hivatkozik rám.”³⁸ Simonyi először gúnyosan mutatott azokra a magyar zsidó újságírókra, akik anno felháborodással reagáltak az Antiszemita Párt javaslatára a zsidók Palesztinába való kitelepítéséről: „Tizennégy évvel ezelőtt egyszer azt mondtam a magyar Országgyűlésben [hogy legyen palesztinai zsidó állam] (...) Reagált erre különböző alkalmakkor [több magyar zsidó író]. Egyikük (...) azt felelte: »Szóba sem áll olyan emberrel, aki ilyen tervekkel áll elő, hogy a zsidóknak Palesztinába kellene települniük, vagy hogy ez egyáltalán lehetséges lenne.« A két másik úr közül az egyik felettébb ingerült hangon és kihívóan ezt mondta: »Mi itt vagyunk, és itt is maradunk, ha nem tetszünk a magyar [antiszemita]knak, vándoroljanak el ők.«”

Azonban Simonyi öröme „az idők változnak, és velük »a zsidók« is (...) Küldtek nekünk ismertetésre egy könyvet a következő címmel: a *Zsidó állam* (...) Kötelességemnek érzem, hogy (...) mind a nem zsidók, mind a zsidók figyelmébe ajánljam (...) A szerző terve röviden a következő: a zsidóknak vagy Palesztinában, vagy Argentínában kell önálló államot alapítaniuk (...) A szerző ama követelése (...) haladó szellemiségéről tanúskodik”. Címoldalal cikkét Simonyi azzal zárta, hogy „reméljük, hogy a szerző nem maga szolgáltatja majd az alapot arra, hogy egy bécsi lapban megjelent kritika zárómondatai beigazolódnak, »nevezetesen, hogy a megoldás és a szerző javaslata, ha semmi más, akkor egy akadályon fog elbukni: magukon a zsidókon.«”³⁹ A cikket további támogató írások követték. Kérdés, hogy Herzl tudott-e előre a recenzióról, naplójában mindenestre már másnap reagált a pozsonyi lap írására. Rövidesen azt is feljegyezhetette, hogy: „Legszívélyesebb követőim egyelőre – a pozsonyi

³⁵ Kiss J.: Hogyan reagált a katolikus sajtó i. m. 60–65.

³⁶ Simonyi [Iván]: Der Judenstaat. Westungarischer Grenzboten, 1896. február 25. 1–2.

³⁷ Uo.

³⁸ Herzl, T.: Tagebücher i. m. 352.

³⁹ Simonyi I.: Der Judenstaat i. m.

antiszemita, Simonyi Iván, aki hízelgő vezércikkkel bombáz engem, és minden esszét két példányban küld el nekem.”⁴⁰

Simonyi fenti cikkében ígéretet tett, hogy „egy más alkalommal meg fogjuk mutatni a szerzőnek, hogy a mai antiszemitizmust egyáltalán nem a középkorból hurcoljuk tovább magunkkal”, és egy hónappal később személyesen is felkereste a *Zsidó állam* szerzőjét. Herzl így írt róla: „Furcsa hívem, a pozsonyi antiszemita Simonyi Iván nálam járt. Hatvanéves, fürgé, bőbeszédű ember, aki bámulatba ejtő rokonszenvvel van a zsidók iránt. Beszédében keveredik az értelmes az értelmetlennel: hisz a vérvád-mesékben, ezzel együtt viszont a legragyogóbb és legmodernebb eszméket is vallja. Szeret engem!”⁴¹ Andrew Handler történész megítélése szerint „Herzlt meglepte, mekkora figyelmet szentel neki és az ügynek Simonyi.”⁴² Az antiszemita sajtó rajongása Herzl tervei iránt azonban valószínűleg nem érthette váratlanul a cionista politikust. Ennek oka között lehetett, hogy naplójában már eredetileg is így vezette le mozgalmának elkövetkezendő feladatlistáját: „Az eljárás sorrendje: 1. Pénzgyűjtés (társaság). 2. Földvásárlás. 3. Sajtónyilvánosság megkezdése (ez nem fog semmibe sem kerülni, mert az antiszemiták örvendezni fognak).”⁴³

Maga Istóczy Győző már Herzl *Zsidó állama* előtt, 1878-ban egy palesztinai zsidó állam felállítására nyújtott be indítványt a magyar Országgyűlés elé, mint a zsidó „veszély” kiküszöbölésének legkézenfekvőbb módszerét.⁴⁴ Emlékirataiban Istóczy arról írt, hogy épp, mikorra végre – szerinte – nagyobb teret kapott az általa is fontosnak ítélt zsidókérdés, ő és pártja pont kiesett a politikából: „Mi, magyar antiszemiták se akarunk egyebet, mint a mit a cionista zsidók akarnak, hogy ti. az európai diplomácia közvetítésével állíttassék vissza a zsidó állam valahol (csak nálunk Magyarországon ne), lehetőleg Palesztinában (...) s aztán azok a zsidók, a kik asszimilálódni nem akarnak vagy nem tudnak, s a kik rosszul érzik magukat közöttünk (de viszont mi is rosszul érezzük magunkat mellettük), térjenek vissza saját hazájukba, ahová aztán elmehetnek velük a mi javíthatatlan filoszemitáink is. Ez az antiszemita pártprogram pont a cionista mozgalom fellépte óta teljesen legális pártprogram pont, s emellett egyszersmind a legradikálisabb antiszemita álláspont is. Mi csak azt mondjuk, hogy mi, antiszemiták, egyszerűen nem-zsidó cionisták vagyunk.”⁴⁵ Az antiszemita politikus később is felidézte, hogy „indítványomat s az [a]zt kísérő beszédemet az azóta világszerte szervezkedett cionisták olyannyira méltányolják, hogy például a Berlinben székelő németországi cionista központi bizottság... nemrég bekérte tőlem ezt a (külön német fordításban is megjelent) beszédemet, a cionista mozgalom történetéről megírandó munkában való feldolgozás végett.”⁴⁶ A jeruzsálemi *Központi Cionista Levéltárban* található meg Istóczy pecsétes válaszlevele (az eredeti felkérés hiányzik), melyben valóban megírja, hogy „az ügy érdekében mind két félre nézve fölötte hasznos lenne, ha ez a kiadványom cionista körökben minél nagyobb

⁴⁰ Herzl, T.: Tagebücher i. m. 354. Az esetet feldolgozza: Schweitzer Gábor: Miért nem kellett Herzl a magyar zsidóknak? A politikai cionizmus kezdetei és a magyarországi zsidó közvélemény. Budapesti negyed. 4 (1994), 2. 42–55.

⁴¹ Herzl, T.: Tagebücher i. m. 363.

⁴² Andrew Handler: A magyar kapcsolat. Szombat Online, 2013. január 3. (<https://www.szombat.org/politika/4116-a-magyar-kapcsolat>, letöltés 2020. augusztus 28.).

⁴³ Herzl, T.: Tagebücher i. m. 40.

⁴⁴ Istóczy Győző: A zsidó állam visszaállítása Palesztinában (1878. június 24.). In: Istóczy Győző országgyűlési beszédei, indítványai és törvényjavaslatai, 1872–1896. Szerk. Istóczy Győző. Bp. 1904. 42–64.

⁴⁵ Istóczy Győző: A magyar antiszemita párt megsemmisítése s ennek következményei. Bp. 1906. 14.

⁴⁶ Gyurgyák J.: Zsidókérdés Magyarországon i. m. 315–316.

elismerésben részesülne, mert ez tán hozzájárulna ahhoz, hogy az egészséges, üdvös, korszerű cionista mozgalom az eddiginél gyorsabb tempóban fejlődne”.⁴⁷

Istóczy 1909-ben, parlamenti képviselősége után még egy utolsó kísérletet tett antiszemita pártjának feltámasztására, leendő politikai formátumának programját így foglalva össze: „[Az] elfogadja egyik programpontul az időközben világszerte szervezkedett cionizmus főprogrampontját, a mely a zsidó államnak Palesztinában való visszaállítása posztulátumában nyer kifejezést... Tehát a képviselőházban a cionisták törekvéseinek az előmozdítását is célul fogja kitűzni magának, nevezetesen elsősorban is oda fog hatni, hogy a magyarországi cionisták országos szervezeti szabályai, a melyektől a magyar kormány eddig a jóváhagyást következetesen megtagadta, jóváhagyassanak.”⁴⁸

Istóczy azt képzelte, hogy „a cionista szervezkedés a zsidók között pedig az általam, a berlini kongresszus üléséje alatt, 1878[-i] a zsidó államnak Palesztinában való visszaállítása tárgyában a képviselőházban beadott indítványom s az ezt kísérő beszédem nyomán indult meg”,⁴⁹ noha a kapcsolat beszéde és Herzl könyve között nem bizonyított. Az Istóczy-féle antiszemitizmus és a herzli cionizmus kapcsolatát vizsgáló egyetlen, csupán angolul olvasható mű szerzője, Andrew Handler magyar származású történész is pusztán feltételezni merete, hogy a közéletet nyomon követő, és 1878 júniusát éppen Budapesten töltő fiatal Herzl cionizmusára közvetett hatást gyakorolt Istóczy.⁵⁰

A fentiek a századelőn született írások voltak, ám az első világháború évei felerősítették az antiszemita diskurzust.⁵¹ Az úgynevezett „zsidókérdés” legnagyobb hullámokat keltő dualizmus alatti tárgyalása során is előkerült a cionizmusra adott antiszemita reakció. A *Huszedik Század* hírhedt 1917-es ankétja azonban eleve a jóval kevésbé ismert Ágoston-vitára reflektált, mely Ágoston Péter nagyváradi szocialista jogászprofesszor 1917 tavaszi könyvének (*A zsidók útja*) publikálásához és a körülötte kirobbant sajtópolémiahoz köthető.⁵² Könyvének különösen azon részei keltettek felháborodást a liberális zsidó sajtóban, miszerint létezik egy közös felfogása a zsidókérdésnek, „ahogyan az antiszemita és a cionisták gondolják”, majd kiemelte, hogy az összes zsidó irányvonal közül „a cionizmus az őszintébb s jogosultabb álláspont”, hiszen „a zsidókérdés megszűnik, hogyha a zsidók kivándorolnak Zsidóországba”. Cionista forrásait méltatva megállapította, hogy „ezért támogatják a legmodernebb zsidók a cionizmust”.⁵³ A munka nem titkolta, hogy a zsidóság Ágoston felfogásában különálló „nemzet”, „vérbeli faj”, mely „nem tartozik vérbelileg a fogadó nemzetbe”.⁵⁴ Ágoston könyve arra is rámutat, hogy a kevésbé gyakori, ám létező progresszív antiszemitizmus is kész volt a cionizmusra hivatkozni tételeinek igazolására. A neológ kritikák felsorolására itt nincsen

⁴⁷ Central Zionist Archives, Jeruzsálem (a továbbiakban: CZA), K12/38. Istóczy válasza ismeretlennek. 1906. augusztus 5.

⁴⁸ Istóczy Győző: Emlékiratfélék és egyebek. Bp. 1911. Melléklet.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Handler, A.: Early Blueprint i. m. iv.

⁵¹ Átfogón lásd: Veszprémy László Bernát: Konfliktusok között. Cionista és asszimiláns zsidó identitás Magyarországon az első világháború éveiben. In: Tanulmányok a magyarországi zsidóság történetéből. Szerk. Gecsényi Lajos. Bp. 2019. 95–106.

⁵² Az Ágoston-vitához lásd: Ormos Mária: A katedrától a halálsorig: Ágoston Péter, 1874–1925. Bp. 2011. 110.; Gyurgyák J.: Zsidókérdés Magyarországon i. m. 479.

⁵³ Ágoston Péter: Zsidók útja. Nagyvárad, 1917. 114., 296–297.

⁵⁴ Ágoston P.: A zsidók útja i. m. 40., 117., 201.

lehetőség,⁵⁵ ám érdemes utalni rá, hogy az antiszemita Concha Győző jogász méltatta a cionista hozzászólók válaszait az ankéthez, mondván, „faji” álláspontjuk őszinte. Mint vélte, „bennünket az egész vita elsősorban abból a szempontból érdekelt, mennyiben járult hozzá annak a meggyőződésnek igazolásához, melyet a magyar-zsidó problémával szemben mi kezdettől fogva vallottunk, s amely szerint ezt a problémát nem lehet többé elhallgatni”.⁵⁶

Az összeomlás és a korai Horthy-kor

Az első világháború elvesztésétől a román megszállásig terjedő időszak során kevésbé lehet értékelni a cionizmusra adott antiszemita reakciókat. A polgári demokratikus köztársaság támogatta a cionista törekvéseket, hadviselt cionisták önvédelmi gárdákat szerveztek a pogromok ellen.⁵⁷ A tanácsköztársaság idején bár létezett baloldali állami antiszemitizmus,⁵⁸ a cionista aktivitás minimális volt, az ellenforradalom antiszemita résztvevőit pedig a gyakorlati szervezés és cselekvés kötötte le, kevésbé foglalkoztak a cionizmussal.

Jóval több alkalommal említették a cionizmust a korai Horthy-korszak idején, elsősorban az 1920-as numerus clausus vitájában.⁵⁹ A numerus clausussal kapcsolatban láthatóan a legnagyobb támadási felületet nem is az egyetemi létszám korlátozása, hanem a törvény implicite megfogalmazott nemzetiségi kitétele adta, azaz hogy a zsidóság „népfaj” lett volna. A vita során a cionizmusra tett hivatkozások ugyan kétségkívül modernnek volt abban az értelemben, hogy újítók voltak, ám liberálisnak vagy a korszak cionizmusát támogató brit politika értelmében progresszívnek aligha lehetett volna nevezni ezeket. Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter így szólalt fel a kérdésben 1920 áprilisában: „A zsidókérdés az én szememben faji, vagy ha tetszik, nemzetiségi (...) kérdés (...). [E]rre nézve, mondom, én egy zsidót citálok. Simon Lajos [nagybányai cionista – V. L. B.] *Hová vezet a zsidók útja?* című könyvében ezt mondja (olvassa): »Ezek után már a gyakorlati politika szempontjából is tárgyaltannak és anakronisztikusnak lehet tekinteni azt a felfogást, hogy a zsidóság csak felekezet (...) A zsidóságnál úgyis a felekezetiiséget nem lehet a népitől elválasztani. A kettő teljesen összeforrott.»⁶⁰ Továbbá a numerus clausus vitájában Haller Max Mandelstamm kijevi cionista íróra, Bernard Felsenthal német-amerikai cionista rabbira, és Cheskel Zwi Klötzel neves német cionista íróra is hivatkozott a zsidók asszimilálhatatlanságának bizonyítására.⁶¹

A zsidóság nemzetiségi mivoltának ilyen provokatív felvetését legközelebb Schandl Károly kiszgazda képviselő tette meg: „[V]agyok bátor bemutatni (...) [hogy] hazánkban is a zsidóságot

⁵⁵ *Veszprémy László Bernát*: „Mi, cionisták rendkívül meg lehetünk elégedve”. Eddig nem ismert válaszok a Huszadik Század körkérdésére. Szombat. 29. (2017) 10. sz. 19–24.

⁵⁶ Te is, fiam Jászi? Új Nemzedék. 4. (1917) 32. sz. 509–510.; A zsidó-kérdésről. A Huszadik Század ankétya. Új Nemzedék. 4. (1917) 33. sz. 521–524. A következő szám (véletlenül) azonosítja a korábbi névtelen publicisztikák szerzőjét: Új Nemzedék. 4. (1917) 34. sz. 545.

⁵⁷ A téma részleteiben nem feldolgozott. Átfogón lásd az Önkéntes Karhatalmi Századok vezetőjének emlékiratát: CZA, A129/2. Beregi Ármin önéletrajzi emlékezései (1950 január).

⁵⁸ *Veszprémy László Bernát*: Baloldali antiszemitizmus, anticionizmus és a zsidó vagyoni államosítása a Tanácsköztársaság idején. Századok. 153. (2019) 5. sz. 887–916.

⁵⁹ A numerus claususra adott cionista reakciókhoz lásd: *Veszprémy László Bernát*: A numerus clausus fogadtatása a zsidó sajtóban. In: Trianon és a magyar felsőoktatás I. Szerk. Ujváry Gábor. Bp. 2018. 129–158., itt: 139–150.

⁶⁰ Haller István beszéde, 1920. április 26. In: Nemzetgyűlési napló. II. Bp. 1920. 286–287.

⁶¹ Haller István beszéde, 1920. szeptember 21. In: Nemzetgyűlési napló. V. Bp. 1920. 469–473.

nemzetnek, nemzetiségnek akarja elismertetni (...) a Magyarországi Cionista Szervezet”.⁶² Hasonlóan érvelt Prohászka Ottokár katolikus püspök is, aki Beregi Ármin magyar cionista 1917-es írását idézte annak bizonyítására, hogy a zsidóság faj, mely nem képes asszimilálódni: „Amint a magyar faj minden produktumán, bármennyire olasz, szláv vagy német műveltségen nevelődött, a magyar faji jelleg kiűt, úgy nem tud elenyészni az őseredet nyoma a zsidó produktumán, bár mennyire szaturálódott is például magyar levegővel”.⁶³ Prohászka egyébként interjút is adott 1921 februárjában a *Zsidó Szemlé*nek, melyben kijelentette, hogy „ha én zsidó lennék, cionista lennék”.⁶⁴

Félretéve a cizellált érveket, Dánér Béla fajvédő képviselő egyszerűen annyit kiabált be képviselőtársának a tehetséges zsidó fiatal elűzése felett érzett aggodalmára, hogy „menjenek Palesztinába azok a tehetségesek!”⁶⁵ Dánér a numerus clausus vitájában való felszólalásában is a cionista *Múlt és Jövő* cikkeire hivatkozott, mikor így foglalta össze a zárt szám gondolatát: „A numerus clausus, ha nem is bevallott célja, de én szerintem azt kell, hogy eredményezze, hogy a zsidók innen kivándoroljanak (...) A cionizmus a Palesztinába való kitelepedést jelenti. Alkossunk tehát mi is olyan törvényeket, amelyeknek következtében itt a cionizmus eszményei megvalósulnak és a zsidók Palesztinába telepednek ki”.⁶⁶ Dánér cionizmus-támogatásában természetesen nem lehetett zsidóbarát hangot észlelni. Az általa szerkesztett antiszemita *Hortobágy* lap mindjárt első, programadó cikkében megfogalmazta, hogy „annyira nem gyűlöljük a zsidókat, hogy (...) nekik adjuk Palesztinát, ahová rövidesen ki fogjuk őket segíteni”. Alternatívaként az újság „viccelődve” megemlítette a zsidók folyóba ölésének lehetőségét.⁶⁷

Az asszimiláns *Egyenlőség* – elsősorban inkább olvasói felé kommunikálva, mint objektív helyzetelemzést adva – egy csokorba fogta a zsidóság magyar mivoltának vélt vagy valós támadóit, politikai cinkosságot sejtetve Haller István és a cionista mozgalom között. Mezei Ernő neológ publicistának figyelmét nem kerülte el, hogy Haller már korábban is idézett Simon Lajostól, „a cionist[ától], akit a miniszter oly’ bőséges idézetkölcsönnel tisztelt meg,” ezt kérdezve: „Mi megértjük, hogy ők ketten egyetértenek egymással, de hogyan értsen egyet a magyar zsidó mindkettőjünkkel?”⁶⁸ A kritika olyan értelemben téves volt, hogy a cionizmust nem minősítette a tény, miszerint Haller hivatkozott rá. Azonban igaz, hogy a cionizmus perverz értelmezése, a zsidók Palesztinába „űzésének” gondolata népszerűvé vált a felerősödött hangú antiszemiták között.

Lényegében azonos hangvételt ütött meg a fajvédő, antiszemita sajtó is. Turi Béla lapja, a *Nemzeti Újság* mindjárt kilencedik számában hosszas cikket szentelt a cionizmusnak, kijelentve, hogy „sietünk igazat adni a cionistáknak, hogy Magyarország csakugyan mennél hamarabb megszabadítandó azoktól a galíciai és oroszországi zsidóktól (...)”.⁶⁹ A beszédes *Ébredő Magyarország* című lap méltatóan idézte a *Ha ’madrich* című érsekújvári cionista lapot, miszerint „mikor egy zsidó magyarnak vallja magát, az éppúgy hazudik, mintha hottentottának

⁶² Schandl Károly beszéde, 1920. szeptember 16. In: Nemzetgyűlési napló. V. Bp. 1920. 339–340.

⁶³ Prohászka Ottokár beszéde, 1920. szeptember 16. In: Nemzetgyűlési napló. V. Bp. 1920. 344–350.

⁶⁴ *Veszprémi László Bernát*: „Ha én zsidó lennék, cionista lennék”. Prohászka Ottokár és a keresztény cionizmus kérdései. Egyháztörténeti szemle. 18. (2017) 2. sz. 97–113.

⁶⁵ Dánér Béla bekiabálása: In: Nemzetgyűlési napló. V. Bp. 1920. 179.

⁶⁶ Dánér Béla beszéde, 1920. szeptember 20. In: Nemzetgyűlési napló. V. Bp. 1920. 430–433.

⁶⁷ Dánér Béla programadó cikkéhez lásd: *Hortobágy*. 1920. május 30. 3.

⁶⁸ *Mezei Ernő*: Miniszteri és cionista lecke. *Egyenlőség*. 1920. május 8. 9.

⁶⁹ *b. a.*: Kivándorlás Palesztinába. *Nemzeti Újság*. 1919. október 5. 3.

vallaná magát azon az alapon, hogy a hottentották földjén lakik”.⁷⁰ Az Ébredő Magyarok Egyesületének *Hazánk* című lapja kijelentette, hogy ha „végre el is mennek [a zsidók] Palesztinába”, „nyolcmillió magyar” fog hálát adni. „Ó, jöjjön már el az az ünnepnap!”⁷¹ Elvértve eltérő vélemények is megjelentek a kérdésben. Bangha Béla jezsuita páter a zsidóság megtérítésében látta a „zsidókérdés” megoldását, a cionizmust pedig egy írásában láthatóan a bolsevizmussal azonosította. A tanácsköztársaságra utalva írta 1920 telén: „Cionizmus itt nem lesz többé, helóták többé nem leszünk a saját portánkon.”⁷² A *Cél* 1921 áprilisi száma, bár méltatta Herzlt, arra jutott, hogy egy zsidó állam veszélyes lenne a nem-zsidók számára. „A gojokat Isten óvja tőle”.⁷³ Ugyanezen évfolyam júliusi cikke azonban már arra jutott, hogy „a cionista felfogás helyes voltához kétség sem fér”.⁷⁴

1925-ben a *Magyarság* tudósítója, Maderspach Viktor azt jelentette a Szentföldről: túl sok arab él ott, ezért a cionizmus „illuzorikus”.⁷⁵ Ez azonban láthatóan nem szegte laptársainak kedvét, a hangsúly nem ezen a megközelítésen volt. Az asszimiláns Szabolcsi Lajos szerint az 1925-ös bécsi Cionista Kongresszus idején „a budapesti antiszemita lelkesen tapsoltak. Túri Béla a Nemzeti Újságban ezeket írta: »A cionizmus, íme, az egész zsidóság ügye, bizonyíték a zsidó fajiság mellett. A többi fajoknak tisztán kell látniuk, mi a teendő saját nemzeti egyéniségük megóvására és fejlesztésére.« A *Magyarság*: »Meg kell engedni, hogy minden ország a maga tehetsége szerint ajánljon fel az új Zsidóországnak lakosokat.« És így tovább, kórusban az egész antiszemita sajtó”.⁷⁶

Itt érdemes utalni rá, hogy a cionizmusra hivatkozás az erőszakosabb véleményt képviselő antiszemita között is jelen volt. 1920-ban pogromisták követelték, hogy a zsidó lapok ivrit betűkkel tüntessék fel „valódi” jellegüket.⁷⁷ Fajvédők gyűlésein jelszóvá vált, hogy „Ki velük! Palesztinába velük!”⁷⁸ Mezőszentgyörgyön 1919 augusztusában szólították fel a zsidókat, hogy 12 órán belül induljanak el Palesztinába.⁷⁹ 1920 tavaszán egy kecskeméti kivégzett zsidót találtak meg a nyakában a következő táblával: „Így jár minden zsidó, aki nem megy Palesztinába”.⁸⁰ 1920 nyarán pedig Spitzer Endre tőkeli kereskedő családjárt verték meg, és közölték velük, hogy „az üzletet többé ki ne nyissuk, mert ha ez megtörténne, akkor az egész családot kipusztítják. Továbbá azt mondták, hogy menjünk ki Palesztinába”.⁸¹ Természetesen az antiszemita „cionizmus-barátságát” illusztráltra az az 1919 őszi eset, amikor ébredők egy cionista fiatalot megverték, mert a Makkabea egyesület jelvényét viselte.⁸² 1920 júliusában pedig

⁷⁰ Cionizmus Észak-Magyarországon. *Ébredő Magyarország*, 1. (1919) 4–5. sz. 17. (Dátum nélkül).

⁷¹ Faj vagy vallás? *Hazánk*. 1921. július 17. 8.

⁷² *Bangha Béla*: Takarodó! (1920). In: *Bangha Béla SJ összegyűjtött munkái XVIII.* Szerk. Biró Bertalan. Bp. 1942. 245–246.

⁷³ A cionizmus. *A Cél*. 1921. április. 80–89.

⁷⁴ *Peloni ben Almoni*: A zsidó zsargon. *A Cél*. 1921. július. 163.

⁷⁵ *Maderspach Viktor*: Utazás vonaton Jeruzsálemig. *Magyarság*. 1925. március 1. 7.

⁷⁶ *Szabolcsi Lajos*: Két emberöltő. *Az Egyenlőség évtizedei (1881–1931). Emlékezések és dokumentumok*. Bp. 1993. 360–362.

⁷⁷ Levelek. *Budapesti Hírlap*, 1920. április 22. és 23.

⁷⁸ *Gyurgyák János*: *Magyar fajvédők*. Bp. 2012. 209.

⁷⁹ Magyar Zsidó Levéltár (a továbbiakban MZSL), PIH I-E. B 10/3. Pesti Izraelita Hitközség Jogsegély Iroda. 89.79. Dombóváry Géza: Összefoglaló jelentés az 1919. augusztus elejétől nov. 1-ig a pesti izr. hitközség jogsegítő irodájában előadott fontosabb tárgyú panaszokról. 9.

⁸⁰ Politikatörténeti Intézet és Levéltár, 658. f. 10. á. 3. ő. e. Az SZDP Jogvédő Bizottságának irodájában 1920. május 17-én felvett jegyzőkönyv Faragó Jánossal.

⁸¹ MZSL, PIH I-E. B 10/3. Tököl c. jegyzőkönyv.

⁸² A fehér Lenin-fiúk karmai közt. *Népszava*. 1919. szeptember 28. 5.

a Club kávéházi antiszemita gyilkosságok főkolomposa, Illy László bevallottan azért ment oda társaival, mert „hallotta, hogy a Club kávéházban cionista gyűlést tartanak”.⁸³

Külön bekezdésben érdemes utalni Szabó Dezsőre, aki a cionizmus antiszemita támogatásának egyik fő szószólója volt. A *Múlt és Jövő*nek 1920-ban elmondta, hogy míg az asszimiláns zsidókat megveti, addig tiszteli a cionistákat, akik „morálisak és ragaszkodnak fajtájuk tradíciójához”. „Ki kell mondani, hogy a zsidóság nemzetiség. Vissza kell szorítani őket a magyar közéletből számarányuk keretei közé, külön parlamentet adni nekik egyelőre” – sorolta programját Szabó, mire az interjú készítő Sass (Kellner) Irén meg is kérdezte: „Szóval Ön cionista. Miért bántja hát mégis a cionistákat is?” Szabó sokatmondón így felelt: „Mert az is ellenség, sőt a legnehezebb ellenség. Nem morális és nem faji alapon álló zsidóval könnyen elbánunk, de egy morális és fajtája tradíciójához ragaszkodó zsidóval nehezebb a dolgunk. Azonban elkövetkezhetik az idő, amikor odáig jutunk, hogy nem férünk meg ketten ebben az országban s akkor menniük kell, nekik is!” Az interjúban Szabó a fizikai erőszakra is tett – nyilván túlzó – utalást, mikor „pogromokat” helyezett kilátásba a zsidóság ellen.⁸⁴

Helyszükében nem elemezhetjük az antiszemita támogatásra adott cionista válaszokat, ám a támogatás nyilván kínos lehetett egyes cionisták számára. Amikor Gömbös Gyula 1921 januárjában arra tett javaslatot, hogy „sok százezer fölösszámú zsidót” kellene kitelepíteni Palesztinába, Schönfeld József cionista, a *Zsidó Szemle* főszerkesztője kénytelen volt nyilvánosan is elhatárolódni: „Figyelmeztetni kívánjuk a képviselő urat, hogy a cionizmus nem az antiszemitákat, hanem a zsidó nép jövőjét szolgáló mozgalom”.⁸⁵ A cionisták azonban így is találtak némi iróniát helyzetükben: mikor egy héttel később hat magyar-zsidó mérnök *alijázott*, azaz a Szentföldre költözött, Schönfeld így kommentálta a hírt: „Gömbös Gyula nemzetgyűlési képviselő úrnak tisztelettel jelentem, hogy hat zsidóval kevesebb van az országban. Salom!”⁸⁶

Bár a bethleni konszolidáció hatására az antiszemita diskurzus lendületéből veszített, további cionizmusra való hivatkozások ismertek a húszas évek közepéről és a harmincas évek elejéről is. A *numerus clausus* enyhítése ellen tiltakozó Zsirkay János képviselő a *Zsidó Szemle* és a *Jövőnk* cionista lapokból idézett parlamenti beszédében, majd levonta a konklúziót: „Mi azt az álláspontot foglaljuk el, hogy a zsidóság faj. Nemesak mi mondjuk ezt, hanem mondták az ő embereik, vallotta az ő sajtójuk.”⁸⁷ Zsirkay két év múlva rátalált Herzl Tivadar *Zsidó államára*, és azt is prezentálta az országgyűlésnek, majd a cionistákkal való kooperációt vizionálta: „Meg vagyok győződve róla, hogy ha majd (...) hozzánk, keresztény fajvédőkhöz jönnek Palesztinából, hogy (...) a zsidó munkásság részére segítségünket kérjék, mi nagyon szívesen fogjuk őket segíteni”.⁸⁸

Herzl Tivadar később is előkerült a parlamentben. A *numerus clausus*t támogató Haller István miniszter öccse, Haller József Simon Lajos már idézett cionista kiadványa mellett Herzl-t vette

⁸³ Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL), VII.5.c.8821.1920. Illy László és társai. 21. Az esethez átfogón lásd: Kovács Tamás: Az ellenforradalmi rendszer politikai rendszetének genezise, 1919–1921. Múltunk. 54. (2009). 2. sz. 89.

⁸⁴ Sass Irén: Három portré. Szabó Dezső – Rákosi Jenő – Herczeg Ferenc nyilatkozatai. Múlt és Jövő. 9. (1920) 10. sz. 8–9.

⁸⁵ Válasz Gömbös Gyula nemzetgyűlési képviselőnek. *Zsidó Szemle*, 1921. január 28. 1–3.

⁸⁶ *sch. j.*: „Búcsúzni jöttünk”. *Zsidó Szemle*, 1921. február 4. 4.

⁸⁷ Zsirkay János beszéde, 1922. december 21. In: Nemzetgyűlési napló, VII. Bp. 1922. 255.

⁸⁸ Zsirkay János beszéde, 1924. január 17. In: Nemzetgyűlési napló. XIX. Bp. 1922. 251–252.

elő: „Herzl Tivadar (...) bevallja, hogy a zsidóság mindenütt veszedelmes, nyugtalan elem (...) Teljes mértékben igazuk van tehát azoknak, akik a numerus clausust úgy fogták fel, mint a magyar faj önvédekezési rendszabályát.”⁸⁹ Mikor meg kellett indokolnia a faji kvóta szükségességét, Eckhardt Tibor fajvédő is erdélyi és kárpátaljai cionista lapokból idézett – szavait Kiss Menyhért antiszemita politikus egészítette ki: „[Az] erdélyi (...) zsidó nemzeti szövetségnek lapjában (...) (olvassa): »A nacionalista zsidóság (...) nem vallja magát sem magyar, sem oláh nemzetiségűnek, hanem csakis zsidónak (Kiss Menyhért: Ez a tiszta becsületes beszéd!) (...) Méltóztassanak megengedni, hogy Weingarten Sámuelnek, a munkácsi zsidóság vezéralakjának idevonatkozó nyilatkozatát ugyancsak felolvassam (...) (olvassa): »A zsidóság nemcsak vallás vagy felekezet, hanem mindenekelőtt faj (...)« (Kiss Menyhért: Zsidó mondja!) Ezt mondják a zsidók (...) Ne járjuk a bolondját, ne járjunk farsangot, legyünk tisztában ezzel a kérdéssel, legyünk tisztában azzal, hogy asszimiláció nincs.”⁹⁰

Későbbi recepciójának tükrében meglepőnek tűnhet, ám tény, hogy Gömbös kézenfekvőnek látta a közös pontot a fajvédelem és a cionizmus között, még akkor is, ha a zsidó állam tervét megvalósíthatatlannak tartotta. 1928-as szavai szerint: „Hiszem, hogy a cionizmus utópia, dacára annak, hogy nekem, mint fajvédőnek, védenem kellene a cionizmust.”⁹¹ Teleki Pál ex-miniszterelnök szintű cionista alapművekkel próbálta alátámasztani érvrendszerét, mikor az ő első kormánya alatt elfogadott numerus clausus védelmére kelt: „Én ma is meg vagyok győződve ennek a törvénynek [a numerus claususnak] helyességéről (...) Egész őszintén és világosan látjuk, hogy itt egy faji harcról van szó (...) Tudja a zsidóság is (...) [a cionista] Simon Dubnow (...) a következőket írja (olvassa): »A zsidóság történelmének úgy állami, mint államon kívüli korszakaiban egy nemzetnek erősen kifejezett jellegével áll a többi nemzetek között és nem csupán, mint vallási közület (...)«”⁹² Az asszimiláns *Egyenlőség* kommentálta is fenti sorait: „[Teleki] egy egész nagy sereg nagy íróra és tekintélyre hivatkozott, így [például] (...) cionista írókra és egyéb forrásokra” – élcelődött a lap.⁹³

A parlamentben a harmincas évek során, az első zsidótörvényt megelőző periódusban is említésre került a cionizmus. Példának okáért Gergelyffy András képviselő 1936-ban a cionista szervezetek betiltásáért lobbizott a parlamentben, melyeket kommunistának és külpolitikailag ellentétes érdekűnek ítélt meg. Mint mondta, a cionizmus célja, hogy „Anglia támogatásával egy zsidó állam [jöjjön létre].” Bánsághy György Turul-alapító azonnal hozzá is fűzte: „Nagyszerű!” A kibontakozó vita ellentmondásos pillanatokat is tartogatott: Gergelyffy láthatóan túl jól ejtette ki cionista mozgalmak és intézmények nevét, ezért képviselőtársai kigúnyolták: „Perfekt héber vagy! (Derűltég).”⁹⁴

A zsidótörvényektől a német megszállásig

A harmincas évek végére nagyot erősödött az antiszemita közéleti diskurzus Magyarországon, vele együtt a „zsidókérdésre” való válaszok nyilvános megvitatása, és a cionizmus, mint a zsidóktól való „megszabadulás” lehetőségének felmutatása is. Milotay István szélsőjobboldali

⁸⁹ Haller József beszéde, 1925. február 20. In: Nemzetgyűlési napló. XXX. Bp. 1922. 163–170. o.

⁹⁰ Eckhardt Tibor beszéde, 1925. február 3. In: Nemzetgyűlési napló. XXIX. Bp. 1922. 64–66.

⁹¹ Gömbös Gyula beszéde, 1928. február 23. In: Képviselőházi napló. IX. Bp. 1927. 185.

⁹² Gróf Teleki Pál beszéde, 1928. március 13. In: Felsőházi napló. II. Bp. 1927. 105–110.

⁹³ Gróf Teleki Pál. *Egyenlőség*. 1928. március 17. 5.

⁹⁴ Gergelyffy András felszólalása és Kozma Miklós válasza, 1936. május 13-án. In: Képviselőházi napló. VII. Bp. 1935. 453–455.

Új Magyarorsága például megemlékezést írt Herzl Tivadar halálának évfordulójára, felröva a budapesti zsidóknak cionizmusuk hiányát: mint a lap írta, Budapestnek „zászlódíszben” kellene lennie, hogy ünnepelje a „ragyogószemű” cionistát, aki „azt vallotta, hogy az ő fajtája minden néptől és nemzettől elüt (...).”⁹⁵ Az *Új Magyarország* arról is írt, hogy „a cionisták kezdettől fogva azon az állásponton voltak, hogy merőben fölösleges és káros dolog a zsidóságnak külön zsidó fajiságát letagadnia. Csak helyeselni lehet, ha ez az egyesület minél több zsidót kiszállít Palesztinába. Reméljük, hogy (...) komoly eredményeket is fog hozni”.⁹⁶ A *Zsidó Szemle* beszámolt arról, hogy egy budapesti cionista Palesztina-propagandafilm levetítésekor az *Új Magyarország* munkatársát „egyszerűen lenyűgözte a makkabiták lendülete és kitartása”.⁹⁷ Az *Új Magyarország* azt is tisztázta, hogy bár sok antiszemita lap szeret élcelődni a zsidókon, nekik „olcsó dolog volna viccelődni a cionisták palesztinai eredményei fölött.”⁹⁸ Elvégre „egyetlen magyar embernek sem lenne kifogása, ha Budapestről is elmennének vagy százezren.”⁹⁹

Ahogy a numerus clausus során is, a zsidótörvények parlamenti vitájakor számos alkalommal idézték antiszemita törvényhozók a cionizmust. Az első zsidótörvény (mely a szellemi foglalkozások terén korlátozta a zsidók arányát) tárgyalása alatt két képviselő érvelt a leghangsúlyosabban a cionizmussal: Ulain Ferenc és gróf Festetics Sándor. Mindkét politikus méltán tett szert negatív hírnévre a zsidóság körében. A két szélsőjobboldali képviselő hasonló érvekkel hozta szóba a cionizmust az első zsidótörvény vitájában. Ulain „egy komoly, céltudatos, hatóságilag vezetett és a zsidóság által intenzíven támogatott kivándorlási akcióban” látta a jövőt,¹⁰⁰ Festetics pedig örömét fejezte ki kollégájának felszólalása ügyén, hiszen „magam [is] hangoztattam a cionizmus és a zsidók kivándorlása támogatásának szükségességét.”¹⁰¹ Festetics maga említette, hogy évekkorábban személyesen szólalt fel a parlamentben a cionizmus ügyében. Akkor így ismertette pártjának programját képviselőtársai előtt: „A magam részéről nagy híve vagyok a megoldások között a cionizmusnak. Örömmel említem meg, hogy módomban volt lehetőséget adni arra, hogy birtokaim egyikén tanfolyam nyitassék olyan zsidó ifjak számára, akik Palesztinába kívánnak kivándorolni és ott földműveléssel foglalkozni. (Derűtség.) Igen t. képviselő urak, ez nagyon komoly mozgalom. Most kiadtak egy kis füzetet, amely igen szépen írja le a cionista mozgalom alapelveit. Abból indulnak ki, hogy a zsidóság nem felekezet, hanem nép, és ha nép a zsidóság, csak úgy bír értékkel önmagával és a többi népekkel szemben, ha önálló népi életet él. Ellenségei az asszimilációnak, mert arra az álláspontra helyezkednek, hogy az asszimiláció, – mint a történelem bebizonyította – nem vezetett eredményre. Az asszimiláció állandó önmegtagadást jelent s önmagukkal meghasonlott karaktereket termel ki. Sokkal férfiasabb és sokkal lélekemelőbb tehát a cionista álláspont, amely régi zsidó tradíciókra támaszkodik és a régi zsidó hazaszeretetre. Azért támogatom én ezt a mozgalmat, mert ezt tisztességes, becsületes, férfias és jellemes mozgalomnak tartom.”¹⁰²

⁹⁵ Május 11. *Új Magyarország*. 1935. május 11. 2.

⁹⁶ Olvasás közben. *Zsidó Szemle*. 1937. január 22. 5.

⁹⁷ Nyilaskeresztes ifjak. *Zsidó Szemle*. 1935. augusztus 30. 9.

⁹⁸ Ez a föld... *Új Magyarország*. 1935. augusztus 27. 7.

⁹⁹ Augusztus 24. *Új Magyarország*. 1935. augusztus 24. 2.

¹⁰⁰ Ulain Ferenc beszéde, 1938. május 12. In: Képviselőházi napló, XVIII. Bp. 1935. 515.

¹⁰¹ Gróf Festetics Sándor beszéde, 1938. május 12. In: Képviselőházi napló, XVIII. Bp. 1935. 516–517.

¹⁰² Gróf Festetics Sándor beszéde, 1934. április 25. In: Képviselőházi napló, XXI. Bp. 1931. 395–398.

Festetics Enying-közei birtokát Székesfehérvár neológ hitközségi elnöke, a cionista Szegő Miklós bérelte,¹⁰³ s noha Festetics programjának része volt a harc „az ellen, hogy a magyar föld 30 ezüstért” „zsidókéze kerüljön”, a politikus mégis a hitközségi elnöknek adta bérbe földjét.¹⁰⁴ Miután 1937 februárjában Festetics arról nyilatkozott, hogy „szép az, amit a zsidók Palesztinában csinálnak”,¹⁰⁵ az *Egyenlőség* újságírója interjút kért Festeticstől. Festetics az interjúban visszakérdezett: „[M]iért nem mennek ki a zsidók Palesztinába? Nagyszerű zsidó állam. Építenek. Zsidók. (...) Olvassa el, mit írnak a cionisták. (...) Én naponta tanulok tőlük».¹⁰⁶

Hasonló nézőpontot képviselt Meskó Zoltán korai nyilas politikus. Meskó – nem világos, hogy kinek a kezdeményezésére – cionistáktól rendszeresen kapott postán szakirodalmat a „zsidókérdéssel” kapcsolatban: „A zsidóság, mint faj (...) ragaszkodik a cionizmushoz és ezt juttatja kifejezésre a zsidóság könyvek útján is, mint például egy most megjelent érdekes kiadvány útján, amely a cionista életszemléletről beszél, és ezt vizsgálja. Méltóztassék elolvasni [a cionista] Komoly Ottó könyvét, amelyet nekem megküldtek, és a zsidóság más könyveit is, amelyeket ugyancsak meg szoktam kapni. Nagyon örvendek, hogy engem megtisztelnek azzal, hogy ezeket a könyveket megküldik, mert én ezekből sokat okultam abban az irányban is, hogy belátom, hogy a zsidóságnak van ebben az országban egy hatalmas rétege, amely nyíltan megmondja és szint mer vallani abban az irányban, hogy a zsidó államalkotó és államfenntartó faj és joga van önálló élethez. Ezt nekünk (...) messzemenőleg támogatnunk is kell (...) Mi élet-halál harcot vívunk a kommunizmussal, a bolsevizmussal, és győzni akarunk és győzni is fogunk. Ez a győzelem fogja meghozni a zsidóknak is az önálló nemzeti államot. Én hiszek ebben. Hinnie kell ebben a zsidóságnak is”.¹⁰⁷ Érdemes kiemelni Meskó sorát, miszerint 1942-ben, a második világháború közepén a „mi győzelmünk” (értsd: a tengelyhatalmak győzelme) fogja elhozni a zsidó államot. Futólag lehet rá utalni, hogy a jobboldali cionizmus palesztinai szélsőséges szakadár frakciója, a Lechi (Lohamej Cherut Jisrael, Izrael szabadságharcosai) hasonló elképéléseket dédelgetett.¹⁰⁸

A zsidótörvények tárgyalásától röviden eltekintve érdemes jelezni, hogy több nyilas politikus és a magyar nemzetiszocializmushoz kötődő értelmiségi is érvelt nyilvánosan a cionizmus támogatásának előnyeivel. Málnási Ödön nyilas ideológus 1938 nyarán Pécsen több ezer fős tömeg előtt ismertette a „hungarista célkitűzéseket”, miszerint „el fog menni a [zsidóság] kedve az itt maradástól és szívesen fogják felhasználni az állam támogatását ahhoz, hogy fajiságuknak legmegfelelőbb hazájukba, Palesztinába (...) vándorolhassanak”.¹⁰⁹ Rátz Kálmán nyilas képviselő pedig azt kérte számon a kormányon, hogy „a magyarországi zsidóság kitelepítéséről (...) Palesztinába a háború után (...) érintkezésbe lépett-e a Cionista Szövetséggel? Ha a tervei komolyak, úgy ez az érintkezés talán nagyon hasznos lehetne a tervek szempontjából, mert hiszen a cionisták ezeket esetleg kellő előkészítés után segítenék is. (Jaross Andor: Ez helyes!) A cionista elgondolás igen szép, és érthető, hogy egy régi nép magának egy nemzeti otthont

¹⁰³ Fazekas L. Pál: Hát még mindig itt tartunk? Zsidó Szemle, 1934. május 4. 12.

¹⁰⁴ Glosszák a hétről. Egyenlőség, 1934. április 12. 2.

¹⁰⁵ Olvasás közben. Zsidó Szemle, 1937. február 12. 5.

¹⁰⁶ Berend Pál: Mire készül Festetics? Egyenlőség, 1937. február 18. 3–4.

¹⁰⁷ Meskó Zoltán beszéde 1942. december 15. Un: Felsőházi napló, III. Bp. 1939. 251.

¹⁰⁸ Veszprémy László Bernát: „Sztálinista szélsőjobb”. A Lohamej Herut Jisrael katonai tevékenysége és eszmei kötődései Palesztinában, 1940–1948. Belvedere Meridionale, 11. (2018) 2. 46–68., itt: 51–52.

¹⁰⁹ Idézi: Képviselőházi irományok. XIII. Bp. 1935. 735. számú irat. 35.

akar teremteni, a zsidó népet újra nemzetté formálni és államalkotóvá tenni”.¹¹⁰ Méhely Lajos, a magyar szociáldarwinizmus hírhedt képviselője szintúgy Palesztinába akarta telepíteni a zsidókat,¹¹¹ és tiszteletét fejezte ki a cionisták, mint „nyílt és becsületes” nacionalisták iránt.¹¹² Matolcsy Mátyás nyilas politikus is Palesztinát támogatta volna, mint a zsidók kitelepítésének helyszínét, ha ott több zsidó fért volna el. Mivel azonban a Szentföld kicsi volt, sajnálkozva írt arról, hogy „meghiúsultnak tekinthető a cionista eszme”.¹¹³ Ugyanezen a véleményen állt Levatich László fajvédő gondolkodó.¹¹⁴

A fenti idézetek kontextusba helyezését segíti, ha tudjuk, hogy a támogatását közbekiabálással kifejező Jaross a '44-es deportálások fő felelőse volt belügyminiszterként, míg Rátz akkora már az ellenállást szervezte. A cionizmus támogatása szélsőjobboldaliak részéről tehát nem vezetett szükségszerűen a holokausztban való részvételhez vagy embermentéshez, az egyéni életút és felelősség a meghatározó. Az antiszemita álláspontja természetesen változóképes volt: a német politika 1939-ig támogatta a zsidók Palesztinába való kivándorlását, például a Ha'avara transzfer-szerződésen keresztül,¹¹⁵ ezt a politikát később váltotta fel a tömeggyilkosság programja. 1943-ban a hivatalos német álláspont már az volt, hogy „német részről” „mindenkor támogatták” „azt a szabadságharcot, amelyet az arabok Palesztina elzsidósítása ellen folytattak”.¹¹⁶

A már tárgyalt 1917-es *Huszádik Század*-ankét 1938-ban is újra előkerült. Vitéz Balogh Gábor az első zsidótörvény betervezésekor¹¹⁷ Maróthy Károly szélsőjobboldali képviselő pedig a második zsidótörvény vitájakor idézte azt.¹¹⁸ Mind a ketten a cionista Beregi Ármint választ citálták az ankétból. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy csakis a cionista Beregi hivatkoztak volna: egy antiszemita nem kell épkezláb érv gyűlöletének alátámasztásához, mint ahogy az antiszemita Petrovác Gyula 1928-as felszólalásában is jellemzően Napóleontól idézett Beregi mellett a „zsidókérdés” ügyében.¹¹⁹ Mindazonáltal Beregi számára is kínos volt, hogy a zsidótörvények vitáiban közkezen forgott ankét-válasza. Mikor Milotay István antiszemita képviselő az első zsidótörvény vitájában idézte Beregit,¹²⁰ az 1921-ben alijázott cionista levelet írt Palesztinából Milotaynak. Mint fogalmazott, „nem ezzel a céllal írta” 1917-es esszéjét, ti. hogy zsidótörvények mellett érveljenek vele, magát pedig továbbra is magyar hazafinak nevezte. Beregi szerint az alijázott zsidók mind így éreznek, ezt pedig „legjobb volna Önnek személyesen megfigyelni. Ajánlom: jöjjön ide néhány hétre. Tudom, hogy szélső jobboldali, talán anti-zsidó, de én (...) vállalkozom arra, hogy Ön, egy atomja a magyar nemzetnek, itt jó érezze magát”.¹²¹

¹¹⁰ Rátz Kálmán beszéde, 1943. december 16. In: Képviselőházi napló. XIX. Bp. 1939. 171.

¹¹¹ Méhely professzor megoldja a zsidókérdést. Egyenlőség, 1933. május 13. 8.

¹¹² Kund Attila: Méhely Lajos és a magyar fajbiológia kísérlete (1920–1931). Múltunk, 57. (2012) 4. sz. 282.

¹¹³ Matolcsy Mátyás: A zsidók útja. Bp. 1941.

¹¹⁴ Madagaszkár! Egyenlőség. 1933. június 17. 2.

¹¹⁵ Edwin Black: The Transfer Agreement. The untold story of the secret agreement between the Third Reich and Jewish Palestine. London, 1984.

¹¹⁶ MZSL, XXIV-A. I 4/1. MIOI vegyes. Sajtószemle, 1943. május 15. 9.

¹¹⁷ Vitéz Balogh Gábor felszólalása, 1938. május 5. In: Képviselőházi napló, XVIII. Bp. 1935. 296.

¹¹⁸ Meizler [Maróthy] Károly felszólalása, 1939. március 7. In: Képviselőházi napló, XXII. Bp. 1935. 164.

¹¹⁹ Petrovác Gyula felszólalása, 1928. február 15. In: Képviselőházi napló, IX. Bp. 1927. 49.

¹²⁰ Milotay István felszólalása, 1938. május 10. In: Képviselőházi napló, XVIII. Bp. 1935. 421.

¹²¹ CZA, A129\7. Beregi Ármint 1938. június 14-ei levele Milotay István számára.

Tovább lépve a második zsidótörvény vitájára, Rajniss Ferenc, később a Szálasi-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere is hivatkozott egy cionista szerzőre: „A zsidóságnak ebben a kornak legjobban megfelelő szellemi áramlat a cionizmus. Elhelyezkedni, mint külön nemzet, vállalni a sorsot (...) mint azt az összes többi nemzetek vállalták (...) Erre és a mai propagandára is választ ad Josef Kästein zsidó történetíró, a jeruzsálemi egyetem tanára, aki a következőket írja (olvassa): »(...) Az emancipált zsidóság a zsidóság ellenségeiről azt szokta hirdetni, hogy ezek a népek rosszabb, silányabb elemei; az igazi, a derék, a kiváló rétegei a népnek azok, amelyek bennünket nem üldöznek. Ez az osztályozása a népeknek,« – ezt írja Kästein — »egyenesen a szemtelenséggel határos.« (Derülség.) Nem én mondom ezt, hanem Kästein, aki jó zsidó”.¹²²

Rajniss 1935-ben személyesen látogatta meg a luzerni XIX. cionista kongresszust, melyről beszámolókat írt. „A legnagyobb emberi csoda történik itten”, írta, hiszen végre a zsidóság elhagyta kommunista és nemzetellenes irányát, és a nacionalizmust kezdte követni. Mindez „megdöbbenően bizonyítja” a liberalizmus bukását, és hogy immár „a faji gondolaté a jövő”. „A nagy cél megvalósult, a zsidó nép visszatért a földhöz, állami életet él” – szövegezte a riport. Rajniss emellett a cionista vezetők szellemi éleslátását is méltatta: „értelmes, élénk észjárású, reális, akaraterős emberek”, kiket „minden művelt embernek kötelessége megismerni”. Tetszését különösen a jobboldali revizionisták nyerték el, akik „a zsidó fasizmust képviseli[k], a 100%-s, intranszigenens viselkedést, a zsidó jobboldalt”. A revizionista cionizmust alapító Ze'ev Zsabotyinszkij tételeiből, írta elismerően, „össze lehet állítani Hitler programját”. Rajniss figyelmét az sem kerülte el, hogy a konferenciaterem falára aggatott gigantikus Herzl-portré „feltűnően hasonlít a hitleri nagygyűlések dekorációihoz”.¹²³ A *Zsidó Szemle* cikkeiért Rajniss „a cionizmus antiszemita szakértőjének” titulálta.¹²⁴ Az *Egyenlőség* meg is jegyezte epésen, hogy tekintve a szélsőjobboldali politikus megannyi cionistabarát szavát, „a cionisták csak üdvözölhetik és ünnepelhetik Rajniss képviselő urat.”¹²⁵

A kevésbé feltárt nyilas lapokban hasonló tartalmú cikkek találhatók. A nyilas *Nemzet Szava* „szenzációs leleplezésként” tálalta a Keren Kajemet Lejiszrael cionista földvásárló alap létét 1937-ben. „Tessék”, írta a lap, a zsidóság nemzet és van zsidókérdés. „Ezt tagadja és hallgassa el a pesti zsidó sajtó, ha tudja!”¹²⁶ A hasonló nézetek a vidéki lakosság soraiba is leszivároghattak. A *Nemzet Szava* idézte egy miskolci keresztény fiatal kirohanását, hogy „ilyen piszkos zsidókat vert ki Jézus Krisztus is a templomból, és megérdemelnétek ti is, hogy egy új Jézus Krisztus titeket is visszakergessen Palesztinába”.¹²⁷ Igaz, ezzel ellentétes álláspontok is megjelentek, noha csak futó megjegyzéseként. A *Nyilas Népszava* arra jutott, hogy „Palesztina az araboké”, és ezért Madagaszkárra kell telepíteni a zsidókat.¹²⁸ A *Nyilas Roham* szerint a zsidóknak joguk van egy saját hazához, sőt kell is nekik haza, mert idegen testet képeznek a nemzetek között. A lap szerint azonban „sajnos” nem lehet a zsidó állam helyszíne Palesztina, mert ott túl sok az arab.¹²⁹

¹²² Rajniss Ferenc beszéde, 1939. február 28. In: Képviselőházi napló, XXII. Bp. 1935. 36., 49–52.

¹²³ *Rajniss Ferenc*: A XIX. cionista kongresszus I-II. Új Magyarország. 1935. augusztus 30. 5–6.; szeptember 1. 9–10.

¹²⁴ Megjegyzések Rajniss Ferenc cikkére. *Zsidó Szemle*. 1936. június 5. 5.; A „zsidókérdés mélységei” a jobboldalról. *Zsidó Szemle*. 1936. március 6. 1–2.

¹²⁵ *Sándor Pál*: Válasz Rajniss Ferenc cikkére. *Egyenlőség*. 1936. január 4. 6.

¹²⁶ Keren Keyemeth Leiszrael, avagy a zsidó nemzeti építőmunka. *Nemzet Szava*. 1937. május 28. 5.

¹²⁷ Miskolci zsidók elkeseredett harca a bíróság előtt. *Nemzet Szava*. 1937. március 28. 6.

¹²⁸ Mi újság a nagyvilágban? *Nyilas Népszava*. 1938. június 26. 4.

¹²⁹ A zsidókérdés megoldása. *Nyilas Roham*. 1938. április 28. 4.

Visszatérve a zsidótörvényekre, az első két zsidótörvényt előkészítő Makkai János maga is azzal indokolta meg a két intézkedés szükségességét, hogy a zsidóság „elhagyta saját hazáját, egyéni államkereteit, az Ígéret földjét,” és ezért „erjesztő népelemmé” lett, ami „kitermeli az antiszemitizmust”. A gondolatokat ő is a már említett Kästeintől merítette. Makkai saját szavaival: „Ebben nemcsak az úgynevezett antiszemita szellemek, de a zsidóság nagyobb elméi is egyetértenek.” A zsidótörvények persze csak ideiglenes megoldást nyújthatnak szerinte, mert azok célja igazából a zsidók külföldre űzése. „A zsidókérdést egész Európa számára csak akkor lehetne megoldani, ha nemzetközi úton a zsidóságnak módot adnának arra, hogy közös letelepedéssel új hazát szerezzen magának.”¹³⁰ Végül a zsidók és nem zsidók közötti házasságot tiltó harmadik zsidótörvény parlamenti vitája során Paál Árpád erdélyi képviselő, korábban polgári radikális, az összeomlás után antiszemita politikus idézte a cionizmust a vitában, mikor arról beszélt, hogy „nekünk nagy érdekünk, hogy (...) tudjuk, hogy az alakulandó új független nemzeti zsidó államnak mit szolgáltatassunk át a magunk zsidó részéből. (Sütő Gyula: Az egészset!)”¹³¹

A fentiek tükrében talán nem meglepő, hogy maga Szálasi Ferenc is több állásfoglalást tett a cionizmus kapcsán. 1938 és '40 nyara között börtönben volt, bent vezetett naplójának tanulsága szerint idejét a zsidókérdéssel való ismerkedéssel is töltötte. E célból olyan cionisták műveit forgatta, mint Simon Dubnow, Heinrich Grätz és Israel Zangwill: végül arra jutott, hogy megoldást lehet, ha a zsidó „új hazát, új táptalajt kereshet magának”, mert „a zsidók akkor számolhatnak csak egyáltalában megbecsülésre, ha önmaguk erejéből, teljesen természetes szükségéből kifolyóan kiharcolják, ha kell fegyverrel, az új hazájukat”. A zsidók baját „honképtelen” „talajgyökértelenségükben” látta – mint írta, a diaszpóra tette ilyenné az egykor büszke zsidó népet. „A Makkabeus-zsidókat nem üldözte volna az egész világ minden népe. Ezekben a zsidókban megvolt még az igaz Istenhit, hazaszeretet, fajszeretet” – érvelt Szálasi.¹³² Szálasi börtönbe kerülése előtt is fenntartotta, hogy szerinte a zsidóság faj, és annak otthona Palesztina, majd szabadulása utáni országjárásában is ezt hirdette országszerte: „Mi hungaristák (...) a zsidóságnak meg akarjuk adni azt a lehetőséget, hogy saját hazájában élhessen, ahol a legteljesebben kiélheti az ő szabad, független, önálló, demokratikus életét, ahol mindig volt, van és lesz munka, kenyér, béke”.¹³³ Pártjának programját még explicitebben kifejtette 1938-ban: „A hazánkban élő zsidóságot gazdaságpolitikai eszközökkel rávesszük arra, hogy orcájuk verejtékével részt vegyenek a közvetlen termelési ágakban, hogy a jelenlegi pozíciójukat a külföldről hazatérő fajmagyarok vehessék át. Azon zsidókat, akiknek ez nem tetszik, cionista törekvéseikben támogatni fogjuk.”¹³⁴

Tétele mellett kitartott, ugyanis sajtófőnöke, Fiala Ferenc szerint 1944 novemberében így fogalmazott: „Az egyetlen helyes megoldást a cionizmus képviseli. Önálló zsidó államot kell alakítani a világon szétszórt zsidóság összes tagjának a bevonásával, mert a népek tulajdonságai különbözőek és vannak fajták, amelyek egymás mellett élve örök súrlódást okoznak.”¹³⁵ Az idézet, amennyiben pontos, a nyilasterror atrocitásai tükrében természetesen csak azt demonstrálja, hogy antiszemiták részéről a cionizmus támogatása politikai és

¹³⁰ Makkai János – Némethy Imre: A zsidótörvény. Bp. 1939. 4., 13–14., 17. és 46–47.

¹³¹ Paál Árpád beszéde, 1941. július 1. In: Képviselőházi napló, X. Bp. 1939. 375–376.

¹³² Szálasi Ferenc börtönnaplója, 1938-1940. Szerk. Csiffáry Tamás. Bp. 1997. 46., 129., 106–107., 138–139., 129., 131–139.

¹³³ Komoróczy G.: Zsidók története Magyarországon II. i. m. 812.

¹³⁴ BFL, XV.20.71. XXV.1.a.28973. Mikrofilmtár, budapesti népbíróság iratai, Szálasi-per. 1317–1318.

¹³⁵ Fiala Ferenc – Marschalkó Lajos: Vádló bitófák. A magyar nemzet igazi sírásói. London, 1958. X. fejezet

propagandisztikus termékként is tekinthető, mindenfajta valós tartalom nélkül. Szálasi meggyőződése olyan erős volt, hogy még halálos ítéletekor elmondott, utolsó beszédében is a zsidó államiság mellett foglalt állást.¹³⁶ A nyilas Marschalkó Lajos az emigrációban is úgy vélte, „Prohászka Ottokár, Gömbös Gyula, Szálasi Ferenc (...) nyilatkozatai ugyanazt hangoztatják, amit a cionista Herzl hirdetett”.¹³⁷

Az antiszemita sajtó minden cionista kiadványnál aktívabban reflektált Szilágyi Dénes jobboldali cionista, az úgynevezett Zsidó Munkaközösség vezetőjének kiadványaira.¹³⁸ Szilágyi és Zsidó Munkaközössége három úgynevezett *Sárgakönyvet* adott ki, melyek disszimilációs nézeteiket terjesztették. Levelezőlistájukon zsidó és cionista közszereplőkön kívül saját bevallásuk szerint nagyrészt antiszemiták voltak. Szilágyi emlékiratában említést tett róla, hogy az első *Sárgakönyv* „tartalma teljes megértést és elfogadást váltott ki a szélsőjobboldali pártok sajtójából”, külön megemlékezve a nyilas orgánumokról.¹³⁹ Itt érdemes utalni rá, hogy Szilágyi egyéb munkáit, így például a zsidó faji jelleget részletező *Zsidó népegyéniség* című írását is méltatta az antiszemita sajtó, példának okáért nagykálnai Levatic László, a hírhedt fajvédő, a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézet későbbi munkatársa.¹⁴⁰ Levatic nem hitt a zsidó állam létrehozásának lehetőségében, tehát a cionizmusra csupán fajvédelmének igazolásaként tekintett. Ennek tükrében érdemes ügyelni Szilágyi szóhasználatára, hogy kiket akarhatott meggyőzni: „A magyarság nyilvánvaló érdeke a magyarországi zsidóság kitelepítése. Nem »filoszemita,« sőt minden antiszemitánál ártalmasabb az a nem zsidó, aki azt tanácsolja a zsidóknak, hogy ragaszkodjanak eddigi szólam-asszimilációjukhoz (...) Az igazi zsidóbarátnak is vállalnia kell az aszemitizmust (...) A magyarság érdekeinek csak a szenvedélymentes aszemitizmus felel meg (...) Az első zsidó Sárgakönyv visszhangja arra vall, hogy így gondolkozik a józan és becsületes magyarság is”.¹⁴¹

Szilágyi az első és a második *Sárgakönyvben* is – a zsidóság kivándorlását szolgáló zsidótörvények mellett – a gettósítás, azaz az „ésszerű zsidókataszter” felállítását mellett emelt szót lehetséges megoldásként.¹⁴² A második *Sárgakönyvben* pedig egy népszavazásra tett javaslatot, hogy az ország lakossága döntse el, hogy szeretne-e együtt élni a zsidósággal.¹⁴³ Ezek olyan elemei voltak *Sárgakönyvének*, melyek célzottan az antiszemita olvasó meggyőzését szolgálták. A második *Sárgakönyvről* az antiszemita lapok ismét helyeslően írtak. Válaszukat Szilágyi összegyűjtötte, beszámolójából ismerjük őket: a *Függetlenség* azt írta, hogy „magyar részről a legmeggyőződöttebb fejezők is ennek a megoldásnak voltak hívei minden időben. Nem akarták gyötörni a zsidóságot, de meg akartak szabadulni tőle”. Az *Esti Újság* szerint az antiszemitizmus „pontosan ugyanúgy látja a zsidók háború utáni helyzetét,

¹³⁶ Szálasi Ferenc utolsó szó jogán elmondott beszéde, 1946. február 25. In: „Az ítélet: halál.” Magyar miniszterelnökök a bíróság előtt. Szerk. Szerencsés Károly. Bp. 2009. 384.

¹³⁷ Marschalkó Lajos: Országhódítók. Az emancipációtól Rákosi Mátyásig. München, 1975². 56.

¹³⁸ Denis Silagi: A Foiled Jewish Political Venture in Hungary, 1939–1942. In: The Tragedy of Hungarian Jewry. Essays, Documents, Depositions. Ed. Randolph L. Braham. New York, 1986. 200–212.

¹³⁹ Silagi, D.: Foiled Jewish Political Venture i. m. 216–217.

¹⁴⁰ n. l. l.: Faj, nép vagy felekezete-e a zsidóság? Magyarország. 1942. november 15. 10.

¹⁴¹ D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: Második zsidó sárgakönyv. Bp. 1941. 6.

¹⁴² D. Sabbatai [Szilágyi Dénes]: Első zsidó sárgakönyv. Bp. 1941. 7.; Sabbatai, D.: Második zsidó sárgakönyv i. m. 4–5.

¹⁴³ Sabbatai, D.: Második zsidó sárgakönyv i. m. 7.

mint a nacionalista alapon álló” *Sárgakönyv. A Hétfő* „őszintének és becsületesnek” találta a magyar revizionisták iratát.¹⁴⁴ A harmadik Sárgakönyvre adott sajtóreakciók nem ismertek.

A jobboldali cionisták nézetei egyébként más antiszemita körében is kiemelt figyelmet kaptak. Az *Összetartás*ban Veér Ádám írt cikket, melyben a Betár világnézetét méltatta. Mint érvelt, az elmúlt évtizedek eszmei változásai alól a zsidóság sem vonhatta ki magát, és a revizionista cionista *Bné Betárt* olvasva Veér arra jutott, hogy a revizionista cionizmus a kommunistává változott fősodratú cionizmus elleni lázadás. „Ez az új cionista szervezet nem csinál belőle titkot, nyíltan és őszintén megmondja, hogy igenis faji alapon áll, nemzeti államot akar magának teremteni”. Egyetlen népnek „sincs (...) olyan keményen megfogalmazott, annyira sovén propagandája, mint a zsidóságnak”. Veér le is vonta a konklúziót, hogy „az antimarxista zsidóság küzd Erec Jisraelért, a vallásgyalázás ellen, az osztályharc ellen, a szabadszerelm ellen, a családi tűzhely szentségéért, s a nemzeti országépítésért”. A hungarizmus számára „minden kétséges kizáró módon megmondják ezek a rövid szemelvények: van-e még helye a magyar életben annak a vitának, amely a zsidóság faji vagy felekezeti volta fölött olyan vehemenciával folyik”.¹⁴⁵

A német megszállás

A német megszállást követően kevés tér maradt a cionizmusról való közéleti diskurzusnak, hiszen a mozgalom vidéki szerveit már 1940-re betiltották, a zsidó egyesületeket az 1520/1944 M. E. rendelettel feloszlatták, az uralkodó antiszemita körök pedig már nem a zsidók Palesztinába telepítéséről, hanem a zsidóság Auschwitzba deportálásáról gondoskodtak. Ennek ellenére néhány forrás utal a cionizmus további megjelenésére az antiszemita sajtóban.

A német megszállást követően újraalapították a Zsidókérdést Kutató Magyar Intézetet, melynek fejevé Bosnyák Zoltán iskolai tanárt, antiszemita íróttették meg. Bosnyák, aki korábban a Kártékony Rovarellenes Egyesület nevű antiszemita klub tagja volt, *Harc* néven zsidóellenes lapot indított. Jellemző, hogy a *Harc* egy hónappal a Budapest körüli szovjet ostromgyűrű bezárulása előtt még cikkekkel foglalkozott, mint *A zsidó pénzemberek akadályozták, hogy a világzsidóság elvándoroljon „ősei földjére” és megszülessen Erec Izrael*. Az írás a világ „zsidó pénzembereit” vádolta azzal, hogy nem adnak elég pénzt a cionizmusnak, és ezért nem lehet megoldani a zsidókérdést. A zsidóknak „Európában lejárt az ideje” – osztotta meg olvasóival a *Harc* – „hiszen egyes cionista vezérek jó előre megmondták.” Majd így folytatta: de akkor „»miért nem nyúltak vándorbothoz?« - kérdezte tőlünk nem egy olvasónk. Az alábbiakban magukat a zsidókat szólaltatjuk meg válaszként” – ígérte a lap. Ezek után elmagyarázta, hogy „az arabok a legnagyobb veszedelmet jelentik a zsidóság számára,” hogy „mi az a cionista nemzeti földalap, és miért nem ment semmire?,” illetve hogy a WZO „a kényelem filozófiáját” folytatja. Egy cionista kiadványt idézve a *Harc* megmagyarázta, hogy „a zsidóság tényleg tart és fél a kétkezi munkától,” mert „a világ legrátartibb népe a zsidó,” és „a zsidó nép tunyasága” az oka annak, hogy még nincs zsidó állam. A lap végül hozzáfűzte a cionista anyagokhoz, hogy „a röpfüzet a legalaposabb bizonyíték arra, hogy a zsidóság nagyon is jól tudta, hol keresendő tragédiájának megoldása. Hogy saját ügyét mégsem oldotta meg: ezért felelnie kell.”¹⁴⁶

¹⁴⁴ [Szilágyi Dénes]: Harmadik zsidó sárgakönyv [Bp. 1942], 6., Függelék.

¹⁴⁵ *Veér Ádám*: A zsidókérdés igazi arca, ahogy maguk a zsidók látják. *Összetartás*. 1937. november 14. 9.

¹⁴⁶ *B. V.*: A zsidó pénzemberek akadályozták, hogy a világzsidóság elvándoroljon „ősei földjére” és megszülessen Erec Jisráél. *Harc!* 1944. november 25. 4–5.

Bosnyák lapjának Berend Béla, az elsők kívüli összes fővárosi zsidó tanács tagja, korábban szigetvári neológ főrabbi is cionistabarát, disszimiláns cikket írt, illetve interjút adott, kiváltva ezzel későbbi, népbíróság általi meghurcoltatását.¹⁴⁷ (Bár a cionizmusra való hivatkozás számonkért antiszemitaik részéről ritka volt, ám nem teljesen példa nélküli. Mint már utaltunk rá, Szálasi a népbíróságon is impliciten utalt a cionizmusra saját védelmében. Méhely Lajos azzal érvelt a népbíróságon, hogy amikor a zsidóság faji jellegéről írt, „akkor még a zsidó újságok is tele voltak antiszemita cikkekkel”.)¹⁴⁸

A fentiek nem meglepők, hiszen Bosnyák munkássága alatt sok könyvet és tanulmányt szentelt a „zsidókérdés” megoldásának. *A zsidókérdés törvényes rendezése* című írásában Buk Miklós és Lázár Lajos magyar cionisták írásaiból merített a németországi *Jüdische Rundschau* mellett, melytől azt a gondolatot idézte, hogy a magyar zsidóság „ne akarjon okosabb lenni az egész világ zsidóságánál, és ismerje be, hogy Magyarországon is van zsidókérdés.” Az asszimilánsoknál, írta Bosnyák, „mennyivel őszintébb és éppen ezért becsületesebb is a magyarországi zsidóság ama csoportjának az állásfoglalása, amelyik a cionista szervezetekbe tömörült . . . [ők] néhány tévedéstől és túlzástól eltekintve a zsidókérdés lényegét helyesen látj[ák] meg és következtetése[i]k is nagyjából helytállóak . . . De legérdekesebb az az izzó sovinizmus és türelmetlen nacionalizmus, amelyet a palesztinai zsidóság tanúsít mindennel szemben – legyen az akármilyen jelentéktelennek látszó külsőség is -, ami nem zsidó. Bizony a hazai ún. szélsőségek sokat tanulhatnak még ezen a téren a palesztinai zsidó nacionalizmustól.”¹⁴⁹ Bosnyák *A harmadik zsidótörvény és a házasság* című művében is cionistákra hivatkozva érvelt a zsidók és nem zsidók közti nemi kapcsolatok és házasságok ellen: Ignaz Zollschan mellett, írta, „Herzl, Nordau és Pinszker előre látták azt is, hogy a zsidóság féktelen asszimilálási törekvése – amely méghozzá nem is volt mély és őszinte – feltétlenül ellenhatást vált ki a befogadó népekből.” „Zollschan és Ruppín, a két zsidó szociológus részletesen foglalkozik ezzel a kérdéssel. Az áttérés mellett ugyanis a vegyes-házasságban látják a zsidó nép bomlásának és hanyatlásának legfőbb okozóját”.¹⁵⁰ Máshol a cionista Heinrich Grätz „különben nagyszabású” munkáiból idézett, Dubnow „határtalan fajszeretetről árulkodó” történeti írásait citálta, vagy Josef Kästein és Herzl „tagadhatatlanul izzó fajszeretétét és lobogó, büszke zsidó faji öntudatát” dicsérte.¹⁵¹

Bár a román kiugrást követően a magyar kormány azt kommunikálta, hogy esetleg zsidó gyermekek számára lehetővé tennék a tömeges aliját, erre nem került sor, és kérdéses, hogy az ajánlatot komolyan gondolták-e.¹⁵² A zsidók kitelepítésére a cionistákkal közösen keresett válaszok természetesen már 1939-től irreálisak voltak, a britek erősen korlátozták a palesztinai zsidó bevándorlás mértékét. A cionista vezetők semmilyen különleges elbánást nem érdemltek a korábbi cionistabarát nyilatkozatokat tevő antiszemitáktól, a vidéki cionistákat ugyanúgy deportálták, mint a nem-cionistákat, a nyilasterroiban pedig több, korábban antiszemitákkal kapcsolatot ápoló cionista vezetőt is meggyilkoltak (például a fent említett Szegő Miklóst és Komoly Ottót). Akárcsak a fehérterror során, úgy 1944-ben is megmutatkozott, mit is gondoltak

¹⁴⁷ *Munkácsi Krisztina*: Berend Béla főrabbi népbírósági pere. Századok, 130. (1996) 6. 1525–1552.

¹⁴⁸ *BFL*, VII.5.e.1950.235. Méhely Lajos népbírósági pere. 55.

¹⁴⁹ *Bosnyák Zoltán*: A zsidókérdés törvényes rendezése. Az egyenjogúsítás 70. évfordulójára. Mezőberény, 1937. 27., 6–8.

¹⁵⁰ *Bosnyák Zoltán*: A harmadik zsidótörvény és a házasság. Bp., 1941. 6–7., 10–11.

¹⁵¹ *Gyurgyák J.*: Zsidókérdés Magyarországon i. m. 412., 414.

¹⁵² *Bela Vago*: The Horthy Offer: A Missed Opportunity for Rescuing Jews in 1944. In: Contemporary Views on the Holocaust. Szerk. Randolph L. Brahm. New York, 1983, 23–45.

az ekkor hatalmat gyakorló antiszemita valójában a cionizmusról: a *Függetlenség* a munkácsi zsidó gimnázium diákjainak deportálása felett úgy örvendett, mint „a cionista szellemi exportvállalat” „redőnyeinek le[húzása]”.¹⁵³

Összegzés

Tanulmányunkban a cionizmusra adott antiszemita reakciókat vizsgáltuk a magyar közéletben Herzl Tivadar *Zsidó állam*ának kiadásától a '44-es deportálásokig. A kérdés nemzetközi és magyar historiográfiáját körbejárva arra jutottunk, hogy a téma hazai vonatkozására reflektáló kevés mű bár támpontokat ad, ám a terület kimerítő feldolgozása eddig váratott magára. Mint láttuk, gyakori hivatkozások történtek a cionizmusra antiszemita művekben, cikkekben és beszédekben. Vizsgálatunk során kevés kivételtől eltekintve végig igaz, hogy a cionizmus klasszikus, polgári szerzőire hivatkoztak az antiszemita (Herzl, Nordau), ritkábban a jobboldali cionistákra (Zsabotyinszkij). A cionizmusra hivatkozó antiszemita ismeretei a cionizmusról végig erősen felületesnek tűnnek, a citátumok inkább az antiszemita tételek alátámasztására történtek.

A dualizmus korában elsősorban a katolikus antiszemita és az Istóczy-féle Antiszemita Párt oldaláról találhatunk reflektálásokat, ezek erősen támogatták Herzl-t és mozgalmát, Istóczy egyenesen azt képzelte élete végére, hogy ő találta fel a cionista mozgalmat. A baloldali cionisták szinte teljesen kimaradtak a hivatkozásokból, ennek oka még feltárást igényel. Az összeomlást követő, korai Horthy-kort jellemző antiszemita hullám idején a cionizmusra történtek támogató utalások mind a nemzetgyűlésben, mind az antiszemita sajtóban, főleg a numerus clausus faji-népfai kitétele kapcsán (főleg Prohászka Ottokár, Szabó Dezső). Ezeknek „pozitív” jellege természetesen kétséges, hiszen elsősorban antiszemita célok megvalósításának érdekében támogatták a megszóllók a cionizmust. Jellemzőnek tartjuk, hogy a fehérterror során cionistákat is támadtak meg pogromisták, esetükben a Palesztinára való hivatkozás csak máz volt az antiszemita érzületeken. A cionizmust támogató hangok láthatóan többségben voltak a vizsgált forrásokban, kevesen kritizálták a cionizmus megvalósíthatóságát (egyes cikkek *A Cél, Magyarság* hasábjain), és még kevesebben utasították el azt teljesen (főleg Bangha Béla). A zsidótörvények parlamenti vitáiban hasonlóan történtek hivatkozások a cionizmusra, mint ahogyan a korai negyvenes évek antiszemita sajtójában is (főleg Szilágyi Dénes tevékenysége kapcsán).

Megállapítottuk, hogy a holokausztban erősen felelős politikusok és ideológusok is hivatkoztak a cionizmusra (Jaross Andor, Szálasi Ferenc, Rajniss Ferenc, Bosnyák Zoltán, Levatic László). Ez kellőképpen demonstrálja, hogy a cionizmusra való hivatkozás nem feltétlenül jelentett filozemita érzelmeket, a zsidóság deportálásában, legyilkolásában is részt vállaló személyek is retorikai elemként használták azt. Noha itt a legkevésbé sem kívánjuk az 1938-ra már az antiszemitizmust bíráló Szabó Dezsőt a holokauszt valamifajta előfutáraként bemutatni, mégis – akaratlanul – ő fogalmazta meg a legjobban, mit is gondoltak valóban a holokausztban valóban résztvevő antiszemita a cionizmusról: „Azonban elkövetkezhetik az idő, amikor odáig jutunk, hogy nem férünk meg ketten ebben az országban s akkor menniök kell, nekik is!”

¹⁵³ A cionista világnak nevelte érettségizett diákjait a múltban két kárpátaljai zsidó gimnázium. *Függetlenség*. 1944. május 17. 5.